

"מה יהיה הסוף?" / נתן אלתרמן

1

לפני שבועות אחדים, בוועידת המפד"ל, שאל אחד ממשתתפי הוועידה את שר-הבטחון – שהיה נוכח במושב הפתיחה – שאלה קצרה ומעשית ביותר:

-אדוני שר-הבטחון, מה יהיה הסוף?

שאלה קטנה זו, שהיא, כמובן, שאלה גדולה, מקבלת בניסוח פשטני זה אפילו גוון של הומור.

לאחר-מכן, בטקס-הסיום השנתי של ביה"ס לפיקוד ומטה, ייחד שר-הבטחון דבריו לשאלה זו. הוא עמד על נימתה ה"יהודית" המיוחדת והתשובה שהשיב נתבססה, בצדק, על ההנחה שכוונתו של השואל היתה לאו דווקא ל"סוף" ממש, כלומר ליעד האחרון, ולטיב המטרה הסופית. משום כך ייחד המשיב את תשובתו לא לשאלת "מה יהיה הסוף?", אלא לשאלת "מה יהיה?". לא לתכלית הנכספת, אלא לדרך אליה, לכורח המאבק ולערכי האמונה והאומץ שאי-אפשר בלעדיהם, לאותו "אל תירא אברהם", המלווה את העם מאז ראשיתו ועד עתה.

דבריו אלה של שר-הבטחון, על אף כללותם המופשטת – ולמעשה דווקא בשל כך – היו מן החשובים והמרתקים ביותר שנשמעו אצלנו מאז מלחמת-ששת-הימים.

ואף-על-פי-כן יש באותה שאלה, שהיתה נושא הרצאתו, עוד נקודה אחת ונקודה זו עיקר ניסוחה היהודי הוא דווקא "מה יהיה הסוף?" לא במובן בקשת תכלית אחרונה ומטרה סופית, אלא במובן ה"תכלית" כמשמעותה העממית המדוברת, כלומר איך נצא מתוך מעגל זה שאנו סובבים בו? לאן כל זה מוליך?

ולכך מצטרפים, כמובן, ספיחי שאלות ותהיות, כגון האם אין דרך אחרת? האם בטוחים אנו כי זה הקו הנכון? האם אין אנו שרויים במבוך שאין מוצא מתוכו?

2

הכל יודעים שאין זו שאלה עיונית בלבד ואין צורך להסביר מה החריפות המיוחדת שנוסכים בה הימים האלה. שאלה זו יותר משהיא נשמעת בקול, הריהי כבושה כיום בלבבות רבים. כל קרבן שנופל בחזית "המלחמה

הזעירה" מעורר אותה מחדש במלוא כוחה ואם יש משמעות למלים "מלחמת-התשה", הרי שאלה זו היא כוחה המתיש של המלחמה הזעירה הזאת.

בימי מערכה "של ממש", במלחמת צבאות ערוכים זה מול זה בחזיתות ובשדות-קרב – וביחוד במלחמה סוחפת כגון זו של ששת הימים – ניטל הרבה מכות-מחצה של שאלה זו. שטף המאורעות, כורח ההמשך, ההכרח להוסיף ולהלחם ויהי מה, כאילו אינם מניחים לשאול כל שאלות שהן. במלחמת-ששת-הימים היה ברור לכל "מה יהיה הסוף" אם לא נעמוד עד הסוף. בנסיבות כאלו ניטל תוקפה של האמרה הנודעת, שהמלחמה אינה אלא מדיניות בשינוי אמצעים. בחינותיה ה"מדיניות" של המלחמה נידחות הצדה ומה שנשאר היא שאלת חיים ומוות, שמתוכה ברור כי ברגע שאנו נרתעים הרי המלחמה מוחה אותנו מעל פני האדמה, עם כל שאלותינו ותשובותינו גם יחד.

לא כן, כאמור, במלחמת-התשה כמו זו שאנו עומדים בה עכשיו. כאן נשמר הרקע "המדיני" של המאורעות. ורקע זה מניח מקום לשאלות. יתר-על-כן – הוא מחייב לשאול. המלחמה היא זעירה, התקריות הן מצומצמות, אך לאחר כל תקרית ובין דם לדם, עולה השאלה מחדש, ולא התקרית הבודדת היא המבקשת תשובה, אלא כל המערכה כולה היא השואלת, וככל שהשאלה חוזרת ונשנית, כך כוח-המחץ שלה הולך ורב.

ברור שכוחה של שאלה זו לגבי הציבור היהודי, היותה מנקרת ואינה מרפה, היותה גורם מפורש של התשה, אינו דווקא סימן של חולשה או מורך-לב. מקור תוקפה של השאלה, לגבי ישראל, הוא בעיקר תחושת ההערכה הנכונה והמרתיעה של המחיר המתמיד שמלחמה זעירה זו דורשת, ולא מפני מספרם של הקרבנות, אלא מפני רציפותם המתמדת המתמשכת, הנעשית כמין הלמות קצובה, נגזרת, הנהפכת לסיוט חרישי ורצוף, ומפני היות הדם הזה קרבן-עולה של חיים צעירים. אין הציבור היהודי צריך להתבייש אם יש שתוקפת אותו מחשבת-רתיעה לנוכח המחיר הזה. העם היהודי רשאי להתגאות בזעזוע הרצוף שגורמת לו מלחמת-התשה זו, אשר קרבנותיה מועטים, לכאורה, לאין ערוך מאלה של מלחמה כפשוטה וכממדיה המקובלים, אך כל קרבן מעמיד מחדש את הציבור בפני מחץ כל המלחמה כולה. אם סבורים שליטי ערב כי הם ישברו בדרך זו את רוחה של מדינת ישראל, הרי הם טועים, כמובן, אך אין להכחיש כי הם נקטו שיטה אשר לגבי מהותו של העם היהודי אין קטלנית יותר ממנה – מלחמה מתישה, מלחמת המחיר החוזר ונשנה יום-יום, ועם היותו מחיר נפש אחת, הרי הוא גם מחיר עולם מלא. כל המחיר כולו וכל פעם מחדש.

3

"מה יהיה הסוף?" ברור שאותן דל"ת אמות של הפרט, מקום שהחיים הנקפדים פירושם עולם שחרב על הנשואים בו, הוא המקום שבו שאלה זו כבר אינה טעונה תשובה ואף אין לה תשובה לעולם. שום מטרת-מלחמה ושום יעד לאומי אין בכוחם לשכך את כוח מחצה באותן דל"ת אמות. שם אין היא מותרת מקום לדיונים ועיונים.

אלא שכאן אנו עומדים על מקומה של שאלה זו **בחי הכלל**, אך דומה שהתשובות המקובלות, שמדיניותנו משיבה לשאלה הזאת, אינן עשויות אלא לטפח את זרעי-המבוכה הנובטים מתוכה, שכן אם אמת הדבר שהשטחים הללו שהעם היהודי עומד בהם ומשלם את מחירם הנורא אינם מלכתחילה אלא נכסי-ארעי, כפי

הצהרותינו בכל הזירות הבינלאומיות, וכפי המשתמע מוויכוחינו הנסערים על מידת זכותנו להתנחל בהם, אם אמת הדבר כי אנו עומדים במלחמת-ההתשה הערבית רק למען "שיחות ישירות ללא תנאי", יש בהחלט מקום לתהות אם אין דרך אחרת ואם אמנם רשאים אנו לשלם מחיר זה בעד דרך זו דווקא.

4

במשך כל שנות גלותו הכיר העם היהודי את כוח מחצה של מלחמת-התשה שהעולם לא ידע דוגמתה לרציפות ולהתמדה. אמצעי עמידתו של העם במלחמה זו היו רבים ושונים. היו לו כוחות "בטחון" יהודי, שנעשה שם-דבר, היה לו אגף-הזרקה של מורים ומאורות-גולה, היה אגף-אפסנאות של הון יהודי, הן לצורכי מדיניות-חוץ והן לצורכי עזרה הדדית מבית, והיה אגף כוח-אדם ואגף-מבצעים, אך נוסף על כל אלה היה עוד דבר אחד נותן-כוח ומוסיף כושר-עמידה. היתה הכרה ברורה כי מערכה זו שהעם היהודי עומד בה נטושה לא מפני שהוא מתעקש דווקא על פירוש משלו להחלטות מועצת ההגמונים, או דווקא על שיחות פנים אל פנים עם הבישוף האזורי, אלא הוא עומד במערכה מפני שהוא חייב בה מכוח עיקרי-אמונה שהוא קיבל עליו ומכוח מורשת עבר וחזון-עתיד שהופקדו בידיו. אותם עיקרי אמונה לא היו מסוג של "אני מאמין בשליחות יארינג" ובדומה לכך, עיקרים שמדיניותנו סועדת בהם את רוחו של עם ישראל.

העם היהודי עמד איתן כל שנות יסוריו באותה מלחמת-התשה מפני שהוא ידע כי אין לו תשובה יהודית אחרת למלחמה זו, שכן התשובה האחרת היא זו של אויביו ופירושה שמד וטמיעת הנפש, או כליון הגוף והנפש גם יחד. הכרה זו, שנתנה לעם היהודי את כוח-העמידה, לא היתה הכרת יאוש של אין-ברירה, והיא לא מנעה יהודים מלהקפיד, גם בתקופות האפלות ביותר, שלא לחלוץ אנפליאות שלהם שעה שהיו עולים על משכבם לישון, שמא יישמע פתאום קול שופרו של משיח והם יצטרכו לרוץ להקביל פניו וחבל על כל רגע שיבטלו על נעילת הסנדל.

כן, בדומה לכך עלינו לדעת כי אם יש לה לשאלת "מה יהיה הסוף?" תשובה שונה מזו של עמידה במלחמת-התשה זו, הרי אין זו יכולה להיות תשובה יהודית, אלא היא התשובה הערבית, כלומר התקפלות ונסיגה והסכמה להיות נתונים לחסדם של שליטי מצרים וסוריה וירדן. הכל יודעים כי אלה המשיאים לנו עצה זו, אלה הגורסים כי בדרך אחרת לא ניחליץ מן המעגל הסגור של דם תחת דם, אינם אלא כאותו גיבור של בדיחה ידועה, שראה אדם נאבק עם שבולת-מים, המאיימת עליו לטבעו, ונשא קולו וקרא אליו מן החוף לאמור: "מה יהיה הסוף? חדל להתאמץ ורד תהומה. אתה תישאר בלי כוחות".

5

אך כדי ששאלה זו, "מה יהיה" או "עד מתי", לא תרחף כמו בעולם התווה ולא תהיה חומר לבעלי עצות, עלינו לזכור עוד עיקר גדול אחד:

עלינו לדעת, כי מלחמת-התשה זו שאנו עומדים בה, באה לא משום שנקלענו לסבך שאין מוצא ממנו, אלא היא תוצאה של **היחלצות** שנחלצנו מתוך סבך ומלכודת, היא פרי נצחון אין-שני שהוציא אותנו למרחב והנחיל לנו

סיכויים וכושר-עמידה שדוגמתם לא ידענו מעולם. כל עיקרה של אפשרות זו לשאול מה יהיה הסוף ולהפליג אל ויכוחים ואל דיונים על כך היא פרי העובדה שכיום, אם ניטול דוגמה אחת מרבות, יש לנו מרווח של 27 דקות-התראה מרגע המראתם של מפציצים משדות-תעופה של מצרים ועד לבואם על פני ערינו וכפרינו, לעומת ארבע דקות שהיו לנו לפני מלחמת-ששת-הימים. במשך כל דברי ימי מלחמתו ונדודיו של עם זה בגולה לא היו לו עשרים ושבע דקות כאלו.

בהרצאתו לפני בוגרי ביה"ס לפיקוד ומטה אמר שר-הבטחון כי את הכתוב "אל תירא אברהם" עלינו לפרש לא על דרך של "אל תדאג", או סמוך עלי, אלא לפי משמעות שעיקרה אל ירך לבבך, אל תתפס ליראה ופחד בהיאבקות הממושכת הנכונה לך. "דרש" זה – אשר הוסיף, אגב, לאותה הרצאה, יחד עם כמה נקודות דומות לה, תבלין מיוחד במינו וכמו משך פתאום על דבריו של המצביא היהודי, המדבר אל קציניו, נימה מפתיעה, ואפילו צורמת לרגע, אך למעשה מופלאה ועמוקה, של צליל "מגידים" יהודים מעולם אחר ורחוק כל-כך – "דרש" זה מסתבר מתוך נסיבות הזמן ההווה ומתוך כוונת ההרצאה. אך נדמה כי עם זאת אפשר כיום לגרוס את הכתוב גם כפשוטו. אפשר כי בימינו אלה, בפעם הראשונה מאז צאת ישראל בגולה ומאז ראשיתה של תקופת התחיה בארץ-ישראל, דווקא הודות למרווח זה שניתן לנו ושאנו רואים אותו בטעות כסבך, אפשר למצוא באותן מלים "אל תירא אברהם", או "אל תירא עבדי יעקב" גם אחד מששים של "אל תדאג, אברהם", או "אל תדאג, עבדי יעקב. יהיה טוב".